

Tarih Okulu
Eylül-Aralık 2010
Sayı VIII, 173-178.

Ranajit Guha, *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih*, 139 sayfa, çeviren: Erkal Ünal, Metis Yayınları, İstanbul 2006, 1. Baskı, ISBN 975-342-595-3.

Utku ÖZMAKAS*

Madun Çalışmaları alanı son yirmi yıllık dönemde oldukça öne çıkmış bir alandır. Ne var ki bu alanın başlatıcısı sayılan ve aynı isimle anılan Madun Çalışmaları grubunun çalışmaları dilimize “yeterince” kazandırılmamış, entelektüel havzası geniş bir tartışmanın kapıları neredeyse açılmadan kapatılmıştır. Şüphesiz bundan sonra da bu alanda kimi çalışmalar yapılacak, çeviriler tamamlanacak ve yazılar yazılacaktır; ancak şimdilik dilimize bu grubun öncü isimlerinden biri olan Ranajit Guha’nın *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih* kitabı kazandırılabilmiştir. Bu kitabı ele almadan önce kısaca madun çalışmaları grubundan ve madun çalışmalarından söz etmemiz gerekiyor.

Madun Çalışmaları grubu özellikle güney Asyalı bir grup akademisyenin başını çektiği, özellikle güney Asya’daki (ve genel olarak dünyanın hemen her bölgesinde) sömürgecilik sonrası toplumlarında tarihiyle ilgilenen bir gruptur. Grup içerisinde Ranajit Guha, Gayatri Spivak, Dipesh Chakrabarty ve Partha Chatterjee gibi nispeten tanınan isimlerin yanı sıra Touraj Atabaki, Gyan Prakash, Gyan Pandey gibi pek çok isim yer almaktadır. Bu grubun en temel özelliği, “madun” olarak niteledikleri kişilerin/kitlelerin tarihyazımında nasıl dışarıda bırakıldığını göstermek ve bu kimliğin tarih içerisinde temsil edilmesine yönelik çalışmalar yapmaktır. Burada “madun” kavramına yönelik kısacık bir parantez açarsak, kavramın ilk olarak Antonio Gramsci tarafından “ekonomik anlamda hiç gücü olmayanlar” anlamından kullanıldığını görürüz. Ne var ki Madun Çalışmaları grubuyla birlikte kavramın anlam bağlamı genişlemiş ve daha ziyade “ekonomik, toplumsal, siyasal ve coğrafik açıdan

* Araştırma Görevlisi, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.

hegemonik güçlerin dışında kalanları, temsil edilemeyenleri” ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.

Yukarıda dile getirdiğimiz üzere madunların ekonomik, toplumsal, siyasal ve coğrafik açıdan temsil edilebilmesi amacı doğrultusunda pek çok derleme çalışmaya imza atmış Madun Çalışmaları grubundaki düşünürler/tarihçiler ayrıca bireysel olarak da oldukça önemli makaleleri ve kitapları kaleme almışlardır. (Örneğin, Gayatri Spivak’ın Hindistan’daki madun üzerine düşündüğü “Can the subaltern speak?” [“Madun Konuşabilir mi?”] başlıklı makalesi düşünce sahnesinde neredeyse merkezî bir kitap kadar etki yaratmış ve pek çok tartışmaya yol açmanın yanı sıra birçok da çalışmanın önünü açmıştır. Bu grubun en önemli temsilcilerinden birisi olan Ranajit Guha’nın kaynak niteliğinde kullanılan, sürekli olarak atıf yapılan pek çok önemli çalışması vardır. Bunlar arasında özellikle “On Some Aspects of the Historiography of Colonial India” (“Sömürge Hindistanı’nın Tarihyazımı ile ilgili Bazı Veçheler Üzerine”), “The Small Voice of History” (“Tarihin Kısık Sesi”) başlıklı makaleler ile *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India* (*Sömürge Hindistanı’nda Köylü Ayaklanmalarının Temel Veçheleri*), *Dominant without Hegemony* (*Hegemonyasız Hâkimiyet*) ve –bizim burada ele alacağımız– *History at the Limit of World-History* (*Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih*) başlığını taşıyan kitaplar özel bir yer tutar.

Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih temel olarak beş bölümden oluşuyor. Kitaba ayrıca Rabindranath Tagore’un “Edebiyatta Tarihsellik” yazısı son bölümle ilişkisi bakımından eklenmiş.

Kitabın birinci bölümü George W. F. Hegel’in aydınlanma düşüncesinden miras aldığı “Dünya-Tarihi” kavramının ele alınmasıyla başlıyor. Guha, Hegel’in söz konusu kavramı *Hukuk Felsefesi* ve *Dünya Tarihi Felsefesi Üzerine Dersler* kitaplarındaki kullanım biçimlerine eğilerek Hegel’in kavramı “ahlaki bir kutsallık halesine” bürümesini gözler önüne sermeye çalışır. (s. 16) Guha, tarihyazımını *Geist*’in tarihteki yürüyüşüyle sınırlı tutan ve bu nedenle dünya tarihini yalnızca “büyük adamların” tarihi haline getiren Hegel’in tarihin kısık sesini nasıl ıskaladığını göstermeye çalışır. Bunu yapmaktaki amacıysa Hegel düşüncesinin (ya da Avrupamerkezci düşüncenin) sömürgecilerin çıkarlarına nasıl hizmet ettiğini sergilemektir.

İkinci bölüm “sınır” kavramının tartışmasıyla açılıyor. Böylelikle dünya-tarihi gibi sınırlandırılması olanaksızmış gibi görünen bir kavramla sınır gibi kavramın kitabın adında nasıl buluşabildiği açıklanmaya çalışılıyor. Bunun için

de “tarihsiz halklar” a uzanmak gerekiyor. Walter Mignolo’ya göre “yazısı olmayan halkların tarihsiz halklar olduğu, tarihsiz halkların da aşağılık insanlar olduğu fikrinin” (s. 21) kuramsal olarak tedavüle girdiği bir dönemde İspanyol fatihlerinin fethettikleri halkların nasıl tarihten dışlanmış, tarihin kenarına itilmiş halklar olduğu dile getiriliyor. Bu düşüncenin Hindistan’da üç yüz yıl sonra yeniden ortaya çıktığını ifade eden Guha’ya göre Hegel’in “Hindistan’ın hem kadim dinsel kitapları ve harika şiir yapıtları hem de antik hukuk kitapları vardır...; *fakat hâlâ bir tarihi yoktur*” (s. 23) demesinin nedeni budur. Hegel, tarihyazımını devletin hizmetine vererek ve yazıyı başat öğe kılarak Hindistan’ın bir tarihi olmadığını kolaylıkla dile getirebilmektedir. Bu durumda Hegel’e göre Hindistan’ın tarihi olmadığına göre onu dünya-tarihinin dışında görmek de gayet olasıdır. Ne var ki Guha, Hegel’in kapı dışarı ettiği Hindistan’ın tarihinin olduğunu; hatta bu tarihin bizzat İngilizler tarafından bir Hintliye yazdırıldığını gösterir. İngiliz East India Şirketi’nin Avrupalı çalışanlarına gittikleri ülkenin dilini öğretmek için 1800 yılında doğudaki merkez bürosunda kurduğu dil okulunda çalışan William Carey, ihtiyaç duyduğu türden bir elkitabının hazırlanması için yerli bir genç araştırmacı olan Ramram Basu’dan “krallardan birinin tarihini yazmasını” istemişti. (s. 24)

“Dünya ve tarih: bu iki kavramın bir araya geldiğinde, her tür tarihselliği barındıracak kadar büyük bir mekâna ulaştığı düşünülebilirdi. Ama gelin görün ki öyle olmadı: bazı kıtalar ve oralarda yaşayan halklar hâlâ tarihten dışlanabiliyordu.” (s. 32) diyen Guha’nın dikkati çektiği üzere Basu’nun çalışması, tarihi olmadığı gerekçesiyle dünya-tarihinin sınırları dışında tutulan Hindistan’ın, dünya-tarihinin sınırlarından içeri sızmasıydı. Bu küçük ama değeri büyük çalışma, Hegel’in kapatıcı tabirlerine ve kavramsal düzeneğine karşın tarihin tekboyutlu olarak yazılamayacağını bir nişanesi gibidir.

Guha, dünya-tarihi gibi geniş çerçeveli bir tarihin nasıl olup da “bazı” halkları ve kıtaları kapsamadığına bir yanıt bulmaya çalışırken “nesir” kavramına eğilir. Çalışmasında önemli bir yere sahip olan bu kavram aracılığıyla gündelik olanla dünya arasındaki bağa eğilir. Karşılıklı-tanımanın önemine ele aldıktan sonra dünya-tarihinin sınırları dışında bırakılan dünya nesrinin büyük bölümünün neden böylesi bir muameleye maruz kaldığını ele almak gerektiğine vurgu yapar.

Üçüncü bölümde Hegel’in Tin’inin tarihteki yürüyüşü ele alınıyor ve “aşamalı” bir tarih düşüncesinin sonuçları değerlendiriliyor. Bunlar “tarihin nesri” kavramına başvuru olarak yapılıyor. Guha, bu bölümde de daha önce ele

alıp sorunlarını ifade etmeye çalıştığı Hegelci tarih felsefesinin ve buna bağlı olan tarihyazımı anlayışının “devlet” düşüncesine bağımlı olduğunu gösterir. Bu bağıllık, pek çok halkın “devletsiz” olması veyahut Batı standartlarına uygun bir çap ve nitelik göstermemesi nedeniyle tarihin dışına atılmasının “neden”idir. Şüphesiz böylesi bir ussallaştırma teknik birtakım sorunlar içermektedir. Guha, bu sorunların detaylı bir felsefi analizini yapmasa da Hegel’in “Devlet, Tanrı’nın dünyadaki yürüyüşünden ibarettir” (s. 59) kavrayışını dünya-tarihi kavramının sınırlarını belirlemesi bakımından eleştirir. İnsanı devlete tabi kılan bu görüş, Hegel’in sistemi için devletin bir son durak görevi görmesini sağlamış; böylelikle de Hegel’den asırlar sonra Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” düşüncesine kaynaklık etmiştir.

Kısaca toparlarsak insanın devlet olmadan insan olmayacağını ve bu nedenle devletli olmayan halkların siyaset öncesi olduğunu; buna bağlı olarak da dünya-tarihinin sınırları dışında olduğunu düşünen Hegel, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe’un bir kavramını kullanarak söylersek devlet, tarih ve siyaseti bir “eşdeğerlilikler dizisi” içerisinde görmüştür. Şüphesiz ki bu kavramlar arasında birtakım bağlantılar vardır; ancak bu kavramların anlam bağlamlarının birbirini kesen kümeler olarak düşünülmesinin daha yerinde olduğunu düşünüyoruz. Ne var ki Hegel’in “(...) geçmişteki Destanlar Batı’nın Doğu üzerindeki zaferini tasvir eder” (s. 64) türünden ifadeleri Guha’ya göre yalnızca şarkiyatçı bir bakış olarak görülemez; bu ifadeler aynı zamanda Batı’nın emperyal çıkarlarının kuramsal altyapısını oluşturmaktadır. Böylesi bir kavrayışın “uygar Batılı”ya karşı “barbar Doğulu” düşüncesini konumlandırıldığını görmek çok da zor değildir.

Dünya-tarihinin Hegel eliyle sömürgeci amaçlara hizmet etmesi şöyle sonuçlanmıştı: “(...) bizzat Hintlilerin Batılı devletçi modeli harfî harfine taklit ederek yazdığı tarih” (s. 66) Michel Foucault’unun dillere pelesenk olan ve genellikle içeriği pek tartışılmayan klişesini kullanarak söylersek “iktidarın olduğu yerde direniş de vardır.” Ne var ki Guha’ya göre Hintli tarihçiler arasında böyle bir direnişten ya da aksi yönde bir tarihyazımı çabasından söz etmek pek de olanaklı değildir.

Dördüncü bölümde Guha, tarih anlatısında kültürün önemine, roman ve öykü gibi edebiyat içi tarihselleştirme biçimlerine kısaca değinerek vurgu yaptıktan sonra “hayret” kavramını ele alır. Bunun ardından da tarihin *pathos*’unun ne olduğunu sorgular. Bu çerçevede Hint tarihyazımı bakımından merkezi öneme sahip olan *itihasa* kavramını ele alır. Burada *itihasa* kavramıyla

ilgili kısa bir parantez açmamız gerekmekte: Guha'ya bakılırsa söz konusu kavram geleneksel tarih felsefesinin temel ayrımlarından olan *historia rerum gestarum* ile *res gestae*'yi aynı potada eritir. Oysaki Batı menşeli tarih felsefesinde/felsefelerinde bu ayrım neredeyse istisnasız bir biçimde yer alır. Bu bakımdan Guha'ya göre Hint tarihyazımının Batı kaynaklarından üretilen tarihyazımından başka bir çizgiye doğru kayması gerekir. Düşünür burada yola çıkarak ayrımları derinleştirmeye çalışır. Hatta öyle ki, ona göre kaynak meselesindeki yarık kendisini iki farklı paradigmaya evirecek kadar ciddi bir ayrışmaya yol açmıştır: “Anlatı Batı’da anlatıcının, Güney Asya’da ise dinleyicinin inisiyatifi ile başlar” (s. 83) Bu da “deneyim” meselesinin tamamen farklı bir biçimde algılanmasını getirecektir. “Deneyim Avrupalı anlatıda hakikate karşılık gelir.” (s. 88) Bunun nedeni Guha'ya göre Avrupalının anlatıcıyı merkeze alarak deneyimin yeniliğini hakikiliğiyle eşdeğer görmesidir. Kısacası deneyim ne kadar az dillendirilirse sahiciliğini o kadar korur Avrupa’da. Oysaki “itihasa işte bu anlamda bir hayret anlatısıdır. Belirli bir deneyime bağlı değildir ve bu yüzden anlatıla anlatıla tükenmez.” (s. 93)

Son bölüm olan beşinci bölüm ise ünlü şair Rabindranath Tagore’un tarihyazımı eleştirisini ve tarihselliğe dönüş çağrısını ele alan bir epilog. Guha burada Tagore’un kendisine değinerek tarih ve tarihyazımı konusunda kaleme aldığı bir yazıyı satır çözümlenerek kitap boyunca sözünü ettiği nesrin nasıl kurulabileceğine dair düşünceler geliştiriyor. Düşünürü göre “Tagore, imkân lehine fiiliyatı yerinden etmek ve bir şair olarak sürdürdüğü yaşamın açılış anını sadece mümkün olana ait bir eğilime yerleştirmek yoluyla, tarihselliğin izini tarihyazımının hudutlarının ötesindeki alanlara düşürmektedir.” (s. 107) Tagore’un “mektepli tarihçiler”e yönelttiği eleştirilerden çocukluk ile tarih arasındaki ilişkinin içerimlerine, edebiyatın tarihyazımının başarısızlığını nasıl telafi etmeye gönüllü olduğundan gündelik olana kadar uzanan bu kısa ama yoğun tartışma, kitabı kapatmadan önce kitap boyunca ele alınan konulara ve Ramram Basu’dan bu yana Hint tarihyazımının kat ettiği yola ilişkin olarak kalibresi yüksek bir düşünüşü içeriyor.

Tagore’un beşinci bölümde tartışılan “Edebiyatta Tarihsellik” başlıklı metninin de ek olarak kitaba konması oldukça yerinde olmuş.

Dünya-Tarihinin Sınırlarında Tarih kimin, neden “tarihin dışında” kaldığını sorgulayarak felsefe, tarih, tarihyazımı ve sömürgecilik sonrası siyaset arasındaki kavramsal ağ tabakasında “görmenin” önemine vurgu yapan bir çalışma. Tarihin yalnızca “büyük adamların/devletlerin” tarihi olmadığını

göstermeyi amaçlayan bu kısacık ama oldukça yoğun bir tartışmaya ev sahipliği yapan kitap, Avrupamerkezci tarihyazımı anlayışını tartışmaya açması bakımından da oldukça önemli. Madun çalışmaları grubu ise özellikle akademi dünyasında oldukça büyük bir etki yarattı. Bugün pek çok ülkeye veyahut kıtaya yönelik olarak özel dergilerin, derleme kitapların ya da telif eserlerin çıkmasında büyük bir payı olduğu kolaylıkla söylenebilir.

Bunlara karşın birtakım eleştirilerimizi de dile getirmemiz gerek. Öncelikle Guha'nın tarihyazımı bakımından herhangi bir yöntembilimsel tartışması olmadığını, daha doğrusu eleştirdiği yönteme karşı başka bir yöntemin sınırlarını açık seçik bir biçimde ortaya koyamadığını görüyoruz. İkincisi, şüphesiz alanınız felsefe ya da sosyoloji olduğunda makro düzeyde varsayımların ortaya konması gerekebilir. Ne var ki "Doğu" ve (Guha, daha ziyade Avrupa dese de) "Batı" gibi anlam yükü oldukça fazla olan kavramlara yönelik bir sorgulama geliştirmeden belirli alanlara kapatmak kimi sorunlar içermektedir. Üçüncüsü Guha'nın kabaca "Batı'nın tarihyazımı yöntemleri Doğu'ya uygulanamaz" olarak özetlenebilecek görüşü, Batı'nın tarihyazımı yöntemlerinin sömürgeciliğe nasıl hizmet ettiğini göstermek bakımından yerinde olsa bile oldukça eski ve klişe bir tartışmanın sürdürülmesini de içermektedir. Ayrıca Guha'nın çalışmasından bağımsız olarak soru konusu edilmesi gereken bir başka önemli noktaya dikkat etmek gerekmektedir. Madun Çalışmaları grubu her ne kadar tarihyazımı çerçevesinde bir araya gelmiş bir grup olsa da soruşturmalarının verimleri asıl olarak felsefe ve kültürel çalışmalar alanında ortaya çıkmıştır. Tarihten ziyade bu alanlarda öne çıkmalarının nedenleri üzerine düşünmek kanımca oldukça önemlidir; ancak böylesi bir araştırma başlı başına başka bir kültür ve düşünce tarihi yazısının alanına girmektedir.

Son olarak, kitabın özenli çevirisi nedeniyle çevirmen Erkal Ünal'a (ve editör Tuncay Birkan'a) bir teşekkür borçluyuz.